

KİTAP TANITMA

Yrd. Doç. Dr. A. Vehbi ECER

Ignaz Goldziher, **ZAHİRİLER**, «Sistem ve Tarihleri», Çev. Doç. Dr. Cihad, **TUNÇ**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları (150), Ankara, 1982, I - XIII, 200 sayfa, 300 TL.

Ünlü batılı müsteşrik Ignaz Goldziher'in **ZAHİRİLER** adıyla Türkçemize kazandırılan eseri hem bu konuda bir boşluğu doldurması hem de islâmî araştırmalar yapmakta olan Türk ilim adamlarına bir metod vermesi bakımlarından önemlidir. Bu eserin tercüme zaruretinin gerekçesini mütercim Doç. Dr. Cihad **TUNÇ** «Takdim» yazısında şu veciz ifadelerle özetler :

«...Yurdumuzdaki İslâmî araştırmaların ilmi değerini tesbit edebilmenin ve bu sahada beynelmilel seviyeye ulaşabilmenin hazırlık çalışmalarından başlıcalarını, şüphesiz, yabancı dillerdeki ilgili neşriyatı yakinen tanıyıp onların ilmi tenkidlerini yapmak teşkil eder. Beynelmilel mahiyette bir dinin her yerde doğru şekilde tanıtılabilmesi, dünyanın belli başlı bütün merkezlerinde yapılmakta olan çalışmalardan haberdar olunmasını gerekli kılar. Böyle bir hedefin karşısına çıkabilecek lisan engelini izale etmekle mükellef olduğumuz içindir ki, mezkûr âlimin hiç olmazsa temel eserlerini Türk münevverlerinin istifadesine sunmayı İslâm kültürüne hizmetin bir içâbı sayıyoruz» (sa. VII).

Eser, Ignaz Goldziher (1850 - 1921) in biyografisini anlatan Joseph de Somogyi'nin yazısı (sa. IX - XXXVII) ile devam etmekte ve yazarın beş sayfalık Önsöz'ünden sonra esas konuya geçilmektedir. (sa. XXXVIII - XIII) ilk olarak «Kitabiyatta Zahiriler Tabiri» başlığı altında Avrupalı müsteşriklerin bu mezheple ilgili bilgilerinin eksik ve yanlışlıklarına işaret edildikten sonra «Ehlü'l-Hadis ve Ehlü'r-Rey» konusuna geçilmekte ve bu iki tabir hakkında bilgilerin farklı rivayetlerine yer verilmektedir (sa. 3 - 3) «Zahirilere Karşı Muhalefet» başlığı altında (sa. 6 - 17), dini nasların sınırlı,

olayların ise sınırsız oluşuna işaretle rey vekiyasla hüküm verme zaruretine işaret edilir. Rey'e şiddetle karşı çıkanlar olduğu gibi, Hz. Ebubekirden başlamak üzere birçok kişiler Kur'an ve sünnette olmayan durumlarda şahsî görüşe veya kıyasa başvurulmasına cevaz verenler de bulundu. Bu konuda en büyük hedefin Ebu Hanife'nin sistemleştirmiş olduğu usul ile, düşünülebilen bütün ihtiyaçları karşılama amacı güdülmüş, fıkıh terimine değişik bir anlam kazandırılmıştır. Ahmed b. Sehl (ö. 282) : «Şayet kadı olsaydım, fıkhısız hadisle meşgul olan ile, hadissiz fıkıhla meşgul olanı zindana attırırdım» sözüyle fıkıhçı ve hadisçilerin kendi zamanında birbirlerine bigâneliklerine işaret eder. Fıkıh ilminde kıyas aleyhtarlarına da «Dâvud ez-Zahirî'nin mezhebi hakkında derinleşenler» deniliyordu.

«Şafii'nin Müessirliği Hakkında İlahiyatçıların Hükümleri» başlığı altında (sa. 18 - 35) İmam Şafii ve onun hukuk sistemi ve usulü ele alınmış; Davud b. Ali ez-Zahirî'nin İmam Şafii ekolünün içinde yettiğine işaret edilmiştir. Davud b. Ali ve düşünce tarzı hakkında kısa bilgi verildikten sonra : «Ne beni, ne Malik'i, ne Evzar'ı, ne de başkalarını taklid et. Ahkâmı onların aldıkları yerden al !» sözü nakledilerek Dâvud'un taklid aleyhinde olduğu belirtilir. Fıkıhtaki icma' hakkındaki ihtilâfların özetlenmesinden sonra «İhtilâf ül-fukahâ» hakkındaki bibliyografyaya yer verilir ve Dâvud'un bazı görüşleri anlatılır.

«Zahirîlerin Şer'i Tefsirlerindeki Görüş Tarzları» başlığı altında (sa. 36 - 55) faiz, altın - gümüş kaplarda yiyip - içmek, mutad ticarî münasebetlerde alacaklının malının teminatı olarak verilen rehinlerin yazı ile tesbiti, beş vakit namazın herbirinde ayrı ayrı abdest alma, Kur'ana abdestsiz dokunma, bahçecilik akdi (muskat), fıtır sadakası, bir müslümanın gayr-i müslimin hazırladığı yemeği yemesi, kâfirlerin necisliği, müminlerin necis olmadığı... gibi konulardaki görüşleri ele alınarak Zahirîlerin şer'i tefsir usulleri ortaya konulur. Vâcib, farz, mendub, mübah, helâl, mekruh, haram gibi terimlerin açıklanarak Zahirîlerin tefsir ve hadis alanındaki görüşlerine örneklerle yer verilen «İslâm Fıkınının Beş Kategorisi» başlığından sonra «Zahirî Akidesinin Hanbelilerinkiyle Alâkası» (sa. 56 - 74) çeşitli misallerle ele alınır. Kitabın 7. ara başlığı «Rey Taraftarlarının Delilleri» adını (sa. 75 - 91) taşır. Bu bölümde rey taraftarlarının Kur'andan gösterdikleri delillerle Peygamberimizin : «Ümmetimin ihtilâfı rahmettir» hadis-i şerifinin tartışmasına yer verilir.

Kitabın son 8. anabashiğı «Tarihî Kitabiyatta Zahirî Mektebi-
nin Yeri» adını (sa. 92 - 165) taşır. Bu başlık altında anlatıldığına
göre İbnü'l-Esir, Ebu'l-Fidâ, Mes'ûdî gibi bilginler Zahirî'lere önem
vermezler. Zahirî mezhebi ortaya çıktığı İrak ve çevresinde yayıldı.
Dâvud'un ölümünden sonra Zahirîler, oğlu Muhammed'in etrafın-
da toplandılar. Zahirî ekolünün ilk devirlerinde, fıkhîta, muayyen
bir amelî mezhep taklitçiliğini prensip olarak kabul etmeyen mu-
tasavvıflar Zahirîlere tabi oldular. Mukaddesî'nin verdiği bilgiye
göre İnan'da, Horasanda, Sindden Uman'a kadar olan bölgelerde
yayıldı. Ancak 4. asırda Kurtuba Başkadısı Münzir b. Ziyad el-
Bellûtî'nin Zahirîliği savunduğu görülür. Ancak Endülüste hadis-
çilik faaliyetleri daha üst düzeydedir. İbn Hazm, hadislere bağlı-
lığı ve kıyası inkâr edişi yönünden dikkati çeker. Bu yönleriyle Ha-
nâfilere karşı şiddetli bir savaş açmışlar ve daha çok Mağrib'de hız-
la taraftar toplamışlardır. İbn Hazm'a göre, Allah Kelâmını, zahiri
manasıyla tefsir etmek vacibdir. Ancak, herhangi bir kelimenin
şumulü Kur'anın lisanı kullanış tarzından hangi manayı kasdet-
tiği araştırılarak tesbit edilmelidir. İbn Hazm'a göre iman inanç,
ikrar ve amelden mürekkebirdir, bunlardan biri olmadığı takdirde o
kimseye mümin denilemez. Zahirî mezhebinin ağırlık noktası kelâ-
mî nazariyelerde değil fıkhîta toplanır. Bu sebeple bu mezhebe ke-
lâm mezhebi değil, fıkîh mezhebi olarak bakmak gerekir. Zira, İbn
Nedîm'in «Fihrist» inde İbn Hazm'ın eserlerinin listesinde sadece
fıkîh ilmi sahasındaki eserler yer almaktadır. Ancak İslâm'daki din
felsefesi mekteplerine muhalif olan İbn Hazm, Mutezile, Mücessi-
me ve bilhassa Eş'arî'ye karşı düşmanca bir tavır alır. Dolayısıyla
Alah'ın isimleri ve sıfatları hakkında görüşler ortaya koyar. Sıfat
kelimesi, Mutezilenin uydurduğu ve mütekellimlerden bir guru-
bun da bu görüşe uyduğu bir hususdur. Zira : «Bir kimsenin kendi
istidlâline dayanarak Alah'a bir sıfat veya isim vermesi caiz değil-
dir» diyen İbn Hazm'a göre : «Allah kendi yaratıklarından başka-
dır, dolayısıyla istidlâle dayanarak O'na mahlûkâtın sıfatlarından
veya isimlerinden birisi verilemez, çünkü bu, bir yandan Yaratan'ı
yaratıklarına benzetmektir, bir yandan da kendi isimleri mev-
zuunda bizzat kendisinin tesbit ettiği şeyden inhiraf etmek demek-
tir» (sa. 120). Dünyada mutlak olarak güzel olan veya çirkin olan
yoktur. Allah'ın varattığının hepsi güzeldir. Allah'ın güzel olarak
isimlendirdiği güzel, çirkin olarak isimlendirdiği de çirkindir.

İbn Hazm'ın gayretlerine rağmen onun metodunun sertliği,
taassup ve uzlaşmaz tavrı taraftar kazanmasını engelledi. İlim
adamlarının çoğu ona itibar etmediler. Ancak İbn Abd'l-Berr Ebu

Omer Yusuf en-Nemerî (ö.463), Ebu Abdullah b. Muhammed el-Humeydî (ö. 488) gibi bazı bilgin takipçileri oldu. Bu mezhep, İspanya ve Kuzey Afrika'da Muvahhidler soyunun üçüncü Emiri zamanında resmi bir rüchaniyet kazandı. Bu Emir zamanında Malikî mezhebine ait kitapların içindeki âyet ve hadisler çıkartılarak yakıtıldı. Kur'an ve hadislere dayanan tefsirsiz ilmihal kitapları yazdırıldı. Taklidi reddeden, fıkıh ilminin kuru ve tamamen şekli telâkkisini değersiz gören sofilerle zahiriler arasındaki müşterek kanaatler dolayısıyla yakınlaşma meydana geldi. İbn ül-Arabî, İbn Hazm'ın eserlerini okudu ve onun 30 cildlik «el-Muhallâ» adlı eserini «el-Muallâ» adıyla özetledi. IV. ve VII. yüzyıllar arası Endülüste Zahirî mezhebi en parlak devrini yaşadı. 659 yılında ölen ünlü tarihçi Ebu Bekr İbn Seyyid en-Nâs, 654 - 745 yıllarında yaşayan Esîrû'd-Dîn Ebu Hayyan, Ebu'l-Abbas Ahmed el-Ensârî, İbn Batuta'nın «kafasında bir bozukluk» vardı diye tavsif ettiği İbn Teymiye gibi isimlere bu devirde rastlandı. VIII. yüzyılda Ahmed b. Sâbir Ebu Cafer el-Kaysî, Şihabüddîn Ebu Hâşim, Cemalüddîn İbn Kâdi Şuhbe, Mûsâ b. el-Emir Şerefeddin ez-Zengî, Muhammed b. Ali b. Abdürrezzak, Şihabüddîn el-Eşmûnî gibi zahiriler yer alır. Bu asırda yaşayan zahirî Muhammed Nasuriddîn el-Cündî (ö. 797) sakalın kısa kesilmesi ile ilgili nassı lâfzî olarak tefsir ettiği için sakalını traş ederdi.

Kitapta Zahirî mektebinin son temsilcisi olarak Takiyüddîn el-Makrîzî (ö. 845) gösterilir. Makrîziye göre insan aklı eşyanın hakikatını Allah'ın ilminde olduğu gibi, yalnız başına kavramaya yeterli değildir. Bu sebeple tevile sapsmaksızın Allah'ın getirdiklerine, O'nun istediği şekilde inanmak lâzımdır. Makrîzî, eserlerinde, ismini zikretmeden İbn Hazm'ın eserlerinden bol miktarda alıntılar yapmış ve onun büyük ölçüde etkisi altında kalmıştır. Goldziher bu hükmünü isbat eden karşılaştırmalı metinler (sa. 162) vermiştir. X. asırdan itibaren ise Zahirilik ölü mezhep durumuna girmiştir.

Eserin sonunda konuyu anlamayı kolaylaştırıcı kaynak metinlerden oluşan İLÂVELER başlığı altında (sa. 167 - 188) nakiller yapılmış ve Almanca orijinalinde olmadığı halde mütercim tarafından mükemmel bir bibliyografya (s. 189 - 194) eklenmiştir. Kitap «Kur'an Ayetlerin İndeksi» (s. 195 - 196) ile son bulmaktadır.

İgnaz Goldziher'in Zahiriler adlı kitabı bu alanda yapılmış en önemli, en derli - toplu bir araştırmadır. Türkçemizde bu alanda bir araştırma bulunmadığı için büyük bir boşluğu doldurmuş ve ihtiyacı karşılamıştır.